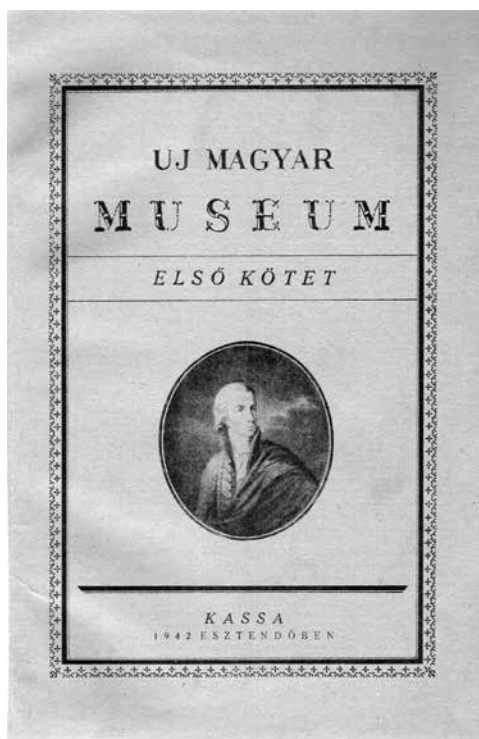

Emlékezés

Hetvenöt éve jelent meg a kassai
Új Magyar Museum folyóirat

Bevezető

Hetvenöt évvel ezelőtt, 1942 szeptemberében látott napvilágot Kassán az Új Magyar Museum (korabeli helyesírással: *Uj*), a Kazinczy Társaság tudományos, irodalmi és művészeti szemléje, amelyet a felső-magyarországi régióban vállalt és betöltött szerepe alapján lapunk egyik szellemi elődjeként

tisztelhet, a *Sárospataki Füzetek* (1857–1869, 1904–1905) és a *Zempléni Fáklya* (1941–1944) mellett. Évfordulós összeállításunkban bemutatjuk a folyóiratot és közlésük az első lapszámában megjelent főszerkesztői programcikket, valamint kiadói előszót. Az említett két periodika esetében ezt már korábban megtettük (Erdélyi János: Szerkesztői előszó a *Sárospataki Füzetek* első számához, 1857 = *Zempléni Múzsza*, I. évf. 2001. 2. szám; Farkas Andor: Fáklyagyűjtés. Szerkesztői előszó a *Zempléni Fáklya* első számához, 1941 = *Zempléni Múzsza*, I. évf. 2001. 3. szám). A program közreadása azért is indokolt, mert a lap ma már nehezen hozzáférhető, és nem szerepel a témakör átfogó szöveggyűjteményében sem (*Program és hivatás. Magyar folyóiratok programcikkeinek válogatott gyűjteménye*. Szerkesztette: Kókay György – Oltványi Ambrus – Vargha Kálmán. Gondolat Kiadó, Budapest, 1978).

Az *Új Magyar Museum* alapításának viszonyítási pontja nyilvánvalóan az első önálló magyar nyelvű irodalmi folyóirat, az 1788 júliusában Pesten megjelent *Magyar Museum* volt. Ezt Batsányi János, Kazinczy Ferenc és Baróti Szabó Dávid, mint az 1787-ben létrehozott Kassai Magyar Társaság tagjai indították (Kazinczy a második számtól kilépett a szerkesztőségéből). Batsányi, akinek *Franciaországi változásokra* című verse is e lap hasábjain látott napvilágot, 1792-ben távozott Kassáról, utóbb, ismert körülmények között elítélték. Az akkorra már ellenzéki

orgánummá vált lap nyolcadik, egyben utolsó száma 1793 júliusában jelent meg.

A folytatásra több mint fél évszázadot kellett várni. 1850 októberében Toldy Ferenc, a Magyar Tudományos Akadémia főtítkára (akkor: Magyar Tudós Társaság titoknokja) indított folyóiratot Új Magyar Múzeum címmel, formálisan az MTA égisze alatt. A tudományos élet újjászervezéséért tenni akaró szerkesztő nem szakfolyóiratban, hanem széles olvasóközönséghez szóló periodikában gondolkodott. Itt jelent meg például Erdélyi János több filozófiai és esztétikai írása. A lap 1860-ig létezett.

Az 1942 őszén indult Új Magyar Museum címoldala szerint az érsekújvári, komáromi, lévai, losonci, rimaszombati, rozsnói, miskolci, salgótarjáni, egri, sárospataki, sátoraljaújhelyi, ungvári, beregszászi, munkácsi, huszti és máramaroszi irodalmi, tudományos és művészeti egyesületek együttműködésében jelent meg, évente két kötetben, négy füzetben. Könyvészeti leírása mai fogalmaink szerint kissé bonyolultnak tűnhet. Az akkori gyakorlatban az évfolyamszámolás alapja az ősztől nyárig tartó időszak, az ún. „akadémiai év” volt. Jelen esetben az I. évfolyam 1942 szeptemberétől 1943 júniusáig tartott. Egy évfolyam két kötetből állt, egy kötet két füzetből. A kötetek sorszámát a lap indulásától kezdve folyamatos, vagyis az első évfolyam (1942/43) az I. és II. kötetet, a második évfolyam (1943/44) a III. és IV. kötetet tartalmazta. A füzetek számozása azonban kötetenként újrakezdődött, de mellette zárójelben feltüntették az indulás óta folyamatos sorszámot is. Ráadásul valamennyi számozáshoz római számokat használtak. Tehát pl. az 1944. júniusi szám, vagyis az utolsó teljes évfolyam záró lapszámának jelölése a következő volt: II. évfolyam, IV. kötet, II. (VIII.) füzet. Az 1944 szeptemberében indult harmadik évfolyam, s benne az V. kötet csonkán maradt, hiszen a háború miatt csak az első (azaz összességében kilencedik) füzet jelenhetett meg.

Egy kötet terjedelme 350–400 oldal körül mozgott, tehát a folyóirat teljes anyaga összességében kb. kétezer oldalt jelent. Társadalom- és természettudományi tanulmányok, esszék, művészeti kritikák jelentek meg, illusztrációkkal, fényképekkel. Sok novellát és verset közöltek. Kifejezetten fajsúlyos és terjedelmes volt a könyvszemle rovat. Minden kötetet kb. ötven oldalnyi szlovák nyelvű melléklet (*Slovenská Príloha*) egészített ki, két részletben, a füzetek végén. Az oldalszámolás kötetenként újraindult.

A folyóiratot a kassai születésű Sziklay László (1912–1987) szerkesztette. A később jelentős tudományos pályát befutott irodalomtörténész a lap indulásakor a kassai kereskedelmi főiskola fiatal tanársegédje volt. Utóbb kandidátus (1955), az MTA Irodalomtudományi Intézetének munkatársa, majd a szegedi egyetem címzetes professzora lett. A szerkesztőbizottság elnöke Ujváry Lajos, tagjai Árokszállásy Zoltán, Bakos József, Bálint Imre, Bellyei László, Buczkó Emil, Darkó István, Erdélyi Béla, Forgách Géza, Harsányi István, Hegyi József, Jantsky Béla, Koltay Imre, Lukács Dezső, Mihalik Sándor, Molnár Pál, Nehéz Ferenc, Nyíresy-Tichy Kálmán, Palos Bernardin, Rácz Pál, Semetkay József, Sipos Lajos, Schubert Tódor, Szénássy Barna, Szilágyi Károly és Varga Imre voltak. Megemlítjük, hogy Harsányi István és Hegyi József a Sárospataki Református Kollégiumot képviselték, az utóbb szintén pataki tanár Bakos József ekkor Érsekújváron tanított.

A kiadóként megjelölt Kazinczy Társaság 1896-ban alakult. Elnöke az Új Magyar Museum indulásakor Buczkó Emil tanügyi főtanácsos, premontrei kanonok. Irodalmi, tudományos, képzőművészeti és zenei szakosztályai által a szlovákiai magyar szellemi élet fontos intézményévé vált, bár működése 1919–1923 között szünetelt. A társaság 1928-ban közreműködött a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet létrehozásában, amelyet Sziklay Ferenc és Darkó István szervezett meg, s amely 1938-ig működött.

Főszerkesztői programcikk és kiadói előszó

Sziklay László: Kazinczy jegyében

„Készületlen minden: lexikonunk szűk, szegény; grammaticánk habzó, hijányos; stylisticánk feszes, ügyetlen; s ami minden-nél bajosabb, mi magunk, írók és olvasók, készületlenek vagyunk s egészen készületlenek. Nincsenek nyomtatóink, nincsenek könyvtárosaink, könyveinket csak az írók olvassák; bennünket gátol minden, semmi nem segít. De ez így volt máshol is, s a dolog máshol is azért méne, mert gondolatlanok, mint mi, máshol is valának. Rajta tehát! merjünk. Ne hallgassuk a mások javalását, ne a vádat, hogy rontjuk, amit segélenünk kellene: a bennünket hívó, a bennünket toló, a parancsoló Istent hallgassuk keblünkben. Jobb az, amit ez parancsol, mint amit a sokaság, mint amit a nemzet legjobbjai, mint amit magok legkedveltebb társaink akarnának. Ezek úgy tévedhetnek meg, mint mi, s miért kelljen meggyőződésünket más miatt, akárki legyen az, megtagadnunk? Aki azt akarja, hogy mindnyájan egyarcúakká váljunk, nem tudja, mit akar és mit kell akarni. Sőt az szükség most, hogy nagyon különbözzünk; azt az egységet az idő hozza fel.”

Ezeket a sorokat Kazinczy Ferenc, a felvidéki mester, a magyar nyelvújítás vezére írta Kis Jánosnak, a Dunántúlra, Regmecről 1793. július 27-én. Magyarország szelle-mi útjának egyik legfontosabb, legdöntőbb korszakában vagyunk ekkor: irodalmunk, tudományunk és általában: – egész szelle-mi életünk mai állapotát, fejlettségét ennek a korszaknak köszönheti. Az a nagy szelle-mi erjedés, amely ekkor egész Európát fölrázta s amely előkészítette a XIX. század politikai, társadalmi és szelle-mi kibontakozását, bennünket is megihletett s mint mindig, valahányszor ösztönzést, ihletést kaptunk Nyugat-Európától, ezúttal is megteremtettük az új korszak sajátos magyar változatát. Nemcsak azért, mert az új, XIX. századi

szellem előretörésekor, a polgári demokrácia uralomra jutásának, a modern nemzeti eszme előretörésének előestjén a magyarságnak hánytatott, török harcokat, Habsburg-harcokat átvészelt előélete miatt egészen mások voltak a tennivalói, mint ugyanakkor Európa és főleg Nyugat-Európa többi nemzetének, hanem azért is, – és talán főleg elsősorban azért, – mert mindazt, amit a magyar lélek idegenből kap, a maga jellegzetes módján dolgozza föl s beleágyazza a maga sajátos, lényegében megszületésétől fogva változatlan életútjába.

A korszak nagy mesterének, Kazinczynak fentebb idézett néhány sora úgy hat, mint a vészkiáltás, a mementó egy viharba került hajóról. S valóban, Magyarországot e korban viharba került hajóhoz hasonlíthatjuk. Mialatt Nyugaton az állandó gazdagodást, anyagi és szelle-mi haladást biztosító nyugodt évszázadok alapkövei lehettek a közeledő XIX. század hatalmas arányú kibontakozásának, s mialatt a körülöttünk élő, eladdig nagyrészt teljes ismeretlenségben levő népek mind erősebb és erősebb mértékben kezdik kiépíteni a maguk friss, átütő erejű népi rétegeiből nemzeti öntudatukat: – a magyarság nagy része ősi jussán, dicső harcainak emlékein rágódik. A magyarság e korbéli vezetőrétege: a nemesség vagy a külföldet járja, hazájáról bűnös könnyelműséggel teljesen megfélelkezve, vagy pedig félrevonultan él falusi magányában, csöndes udvarházak pipázgató békességében, nem törődve a világgal...

Kazinczy egész családi múltja, életformája is ennek az udvarházában élő köznemes-típusnak az egyik példája. De hatalmas géniusza ebből az életformából, amelyik Magyarország szelle-mi kibontakozásának fő kerékkötője ebben a korban, jövőt építő, ízlést formáló, fejlődésre, tanulásra serkentő szerepet alkot, a széphalmi kúria már nem a régi jó táblabírák félművelt magányának ürülakja többé, hanem a szó legszorosabb értelmében vett nemes lélek kisugárzásának középpontja, mely az ország minden tája felé

szellemi életet, új, európai és mégis magyar kultúrát közvetít.

Mit adott ez a széphalmi kúria a magyarságnak? Részletesen itt alig felelhetünk rá, – sokan meg is írták, meg is mondták már. A mi szempontunkból csak a lényegem emeljük ki: belépőjegyet a XIX. század hatalmas lendületébe, évszázados késések gyors pótlására, irodalmunk és tudományunk sem azelőtt, sem pedig azóta nem tapasztalt hirtelen fölemelkedésére. Kazinczynak egyik szeme – talán túlzottan is – állandóan Európára tapad, másik szeme azonban állandóan itt keres, kutat a magyar glóbuszon, tehetségeket fedez föl, maradiságot ostoroz s nemcsak irodalmat, hanem irodalmi életet is teremt.

Nem híve az irodalom központosításának. Persze, távolról sem azok az elvek vezetnek ebben, mint a mai decentralizáció híveit, őt egyszerűen csak korának főleg német indítású irodalmi arisztokratizmusa vezeti el az akadémia, a középponti irányítás ellenzéséhez; – minden középpontiságban az egyéni szellem érvényesülésének fékezőjét, a „fentebb ízlés” kibontakozásának gátlóját látja. Korának irodalmi arisztokratizmusa annyira hatalmába keríti, hogy ebben a kérdésben nem tűr megalkuvást; emiatt szörnyű úr támad az ő átlagon jóval felül álló, e korban mindent és mindenkit túlszárnyaló kulturáltsága és a szerencsétlen körülmények miatt parlágias, kiműveletlen magyar közízlés, átlagos műveltség között. Csak a végső célt, az elérendő ideált a Nyugat-Európát túlszárnyaló magyar kulturális életet látja szeme előtt s nem számol az egykorú magyar élet reális tényeivel. Ahol parlágiasságot, elmaradottságot, vagy csökönységét fedez föl, ott már a magyar értéket sem tudja meglátni: – elkeseredett hadjárata Debrecen, a debreceni ízlés ellen ennek a következménye.

Azok, akik már életében szembefordultak vele, vagy akik az ő nagy műve után vették át az irodalmi élet kormánykerékét, inkább számoltak a magyar élet reális tényeivel. A XIX. század a polgárosodás százada: erős

magyar polgári réteg kialakulását sürgették. Sem a mester, sem ellenfelei nem vették észre, utódai közül is csak igen kevesen, hogy az alapvető ízlésbeli különbségek ellenére is a modern, polgári magyar életformának a széphalmi mester vetette meg az alapját, nélküle a magyar élet nagyarányú XIX. századi fellendülése el sem képzelhető. Az utódok elítélték a mester finomkodó arisztokratizmusát, a romantikus nemzedék, a reformok nemzedéke az élet irányítását, szépségeit értékeli inkább, számol az élet adta követelményekkel s az ország egészséges kiépülésének érdekében a centralizmust, egy világváros fölépítését sürgeti. Az Akadémia felállításával Pest-Buda szellemi középponttá emelése meg is indul: s az egyé olvasztott két város a szőke Duna partján a világtörténelemben páratlan gyorsasággal emelkedik olyan szellemi színvonalra, hogy az európai nagyvárosoknak teljesen egyenrangú társává lesz. Viszont amilyen jó példája ez a magyarság életerejének, állam- és nemzetépítő képességeinek, – Budapest hirtelen felnövekedésének annyira tragikus következményei is lesznek. Mondottuk, hogy Kazinczy irodalmi arisztokratizmusa, kifinomult ízlése folytán a szellemi vezetés és az ország közízlése között milyen úr támadt. Ez az úr azóta sem szűnt meg. A nagy reformmunka megindítóit s még inkább utódaikat: – a klasszikus nemzedék – jól látták, hogy a modern Magyarország csak úgy lehet egészséges, ha az évszázados küzdelmek miatt ki sem alakulhatott, hiányzó polgári rendet lassú, következetes kulturális munkával a magyar földből nevelik föl. De a fejlődés irama miatt erre sem idő, sem lehetőség nem volt: városainkban s főleg Budapesten jórészt idegenekből asszimilálódott, zsidósággal erősen telített polgári réteg nevelkedett föl, amely merev göggé változtatta át Kazinczy irodalmi arisztokratizmusát, annak idealizmusa nélkül, s amely nemcsak e gögje, hanem gyökértelensége folytán is távol került a magyar lélektől, – annak ki kellett szorulnia a köpalotákból, „vidéki”-vé, „vidékies”-sé süllyedt.

Budapest ma jóformán egyetlen irodalmi és tudományos fórumunk. Ha nem kallódik el egy-egy tehetségünk a parlagiasság homokjában, Budapest szívja föl. Ami Budapesten kívül van: egy-két kivételtől eltekintve vagy egyszerű utánzása a fővárosnak, vagy pedig félnék kezdeményezés, amelynek „írói és olvasói készületlenek...” Átlagközönségünk jól tudja ezt és csak azt tartja értéknek, aminek budapesti a fémjelzése. Pedig az előbb elmondottak után világos, hogy ami Budapestről jön, sokszor milyen idegen, a magyar lényegtől milyen távol álló.

Ezért sürgetik ma már mind többen és többen, egyre erősebben a magyar szellemi élet decentralizációját. Mit jelent ez a mi szemünkben? Ha a nagy mester száznegyvenkilenc esztendővel ezelőtt elmondott s az egész magyar életre vonatkoztatott szavait olvassuk, azt kell mondanunk, hogy Budapest és egy-két egyetemi városunk kivételével ma is érvényes a vidék életére. S ma ez az elmaradottság sokkal veszedelmesebb, mint akkor volt: a „vidék” nem parlagias többé, csak műveletlen, az idegenből importált, vagy idegen ízlésű és Budapesten fémjelzett álirodalom, áltudomány és álművészet kiölte belőle, vagy egészen a legmélyre taszította azt a magyarságot, amely Kazinczy korában a maga parlagiasságában is érték volt.

Világos, hogy magyarság csak egy van, mint ahogy németiség, franciaság, olaszság sincs több. De világos az is, hogy akár a németiség, franciaság, olaszság sem egyszínű, csak egy középpontban termett s onnan a szélek felé kisugárzó szellem, úgy a magyarság is több jellegzetes tájegység sajátosságai-ból tevődik össze szívárványként sok-, mégis egyszínűvé. Természetes továbbá, hogy a magyar szellemi élet további útja, ha egészséges jövőt akar kialakítani, csak egy irányba haladhat: megszüntetni, végképp eltüntetni azt az űrt, amely a „pallérozott” és „pallérozatlan” magyarok között Kazinczy korában megszületett s mára Budapest és a vidék, a város és a falu mérhetetlen távolságává fajult el. Így alakulhat ki minden egyes jellegzetes

magyar kultúrtájon az a szellemi középpont, amelynek hivatása: pallérozottá tenni a magyar lélek ezernyi színváltozatát, a kultúra, az igazi kultúra magaslatára fölemelni abból a süllyedésből, ahová a színtelen „általános európai” álműveltség taszította.

A felső végeket, Kassával a középpontban, ennek a megvalósítására a széphalmi mester szelleme kötelezi. Kötelezi már csak azért is, mert Kassa volt az első vidéki város, ahol már 1907-ben elhangzott a decentralizáció követelése Eötvényi Olivérnek, a Kazinczy Társaság akkori ügyvezető elnökének a szájából. De kötelezi legfőképpen azért, mert a cseh megszállás idején Kazinczy jegyében, a Kazinczy Társaság égisze alatt tudott éppen ezen a területen Budapesttől független magyar irodalmi élet kifejlődni. A Kazinczy Könyvbarátok Társasága, majd a Kazinczy Könyv- és Lapkiadó Szövetkezet megmutatta, hogyan lehet és hogyan kell egy táj szellemi életét összefogni. A megszállás alatt, a kisebbségi magyar élet „mérgezett levegője” aránylag rövid életűvé tette a nagy jelentőségű vállalkozást. De be kell vallanunk, hogy ma, változott körülményeink között a mi vállalkozásunk kényelmes időtöltés ahhoz képest s hősi erőfeszítései miatt csak a nagyobbak kijáró tisztelettel tekinthetünk reá.

Ha nem vesszük figyelembe azt, ami Kazinczy felfogásában, kitérített céljaiban korjelenség volt; egyszerűen, ha csak legvégső célját, az egyetemes magyar kultúra szolgálatát tartjuk szemünk előtt, akkor művünk folytatása az övének. Ma más a helyzet, más a kor szelleme, tehát mások az eszközök és mások a módszerek is. De a legvégső cél ugyanaz.

Decentralizációs munkánk tehát nem fakad merev Budapest-ellenességből. Budapestnek kulturális központnak kell megmaradnia, Isten is erre a szerepre teremtette. A mi kötelességünk az, hogy kiműveljük a magunk parlagját, felszínre hozzuk tájunk magyarságának sajátos értékeit, s így, a többi magyar tájegységgel kezdet fogva az egyete-

mes európai lélek forrongásának e drámai pillanataiban megmentsük magyarságunkat az elszíntelenedéstől.

A széphalmi mester korában ugyanazoknak a koreszméknek a hatására, amelyek a magyar felújulásnak is szülői voltak, a velünk együtt élő, bennünket környező népek is felépítették a maguk önálló, modern szellemiségét. Ami a magyar kibontakozásban egészségtelen volt, az őket is eltávolította tőlünk. Méltatlanok lennénk önmagunkhoz s a nagy mester emlékéhez, ha az egészségtelen helyzet megjavítására nem törekednénk ezen a vonalon is. A felső végek sajátos tájarculatához a magyar-szlovák, magyar-rutén szimbiózis letagadhatatlan ténye is hozzátartozik. Paradoxonnak látszik, mégis igaz: minél jobban tudja majd folyóiratunk betölteni hivatását s minél jobban találja meg magyarságunk leglényegét, annál inkább tud majd visszakanyarodni a közös patriotizmus nálunk egyedül lehetséges, mert egyedül építő jellegű útjára.

Ezzel elmondottuk programunk lényegét. „... a bennünket hívó, a bennünket toló, a parancsoló Istent...” hívtuk segítségül, mikor hozzá mertünk fogni ma még merésznek tetsző vállalkozásunkhoz. Tudjuk, hogy az Ő segítségével nélkül munkánk mit sem ér. Mi csak egyet mondhatunk minden lekicsinyülő kétségeskedésre, a széphalmi mesterrel együtt: „...rajta tehát! merjünk.”

*

Buczko Emil: Előszó

A magyar ébredés korának képviselői, elsősorban annak a kornak egyik indítója: Kazinczy Ferenc, jól látták és tudták, hogy a felébredt és naggyá lenni kívánó nemzetnek elsősorban fővárosra van szüksége. Fővárosra szellemi, fővárosra gazdasági, fővárosra minden tekintetben. Fővárosra, amely mint központ az erőket összefogja, összefogva érvényesíti. Ezt a fővárost Széchenyi István gróf zsenialitása, Baross Gábor és mások istenál-dott tehetsége meg is teremtette.

Ma már van fővárosunk, amely valóban világváros, annak minden jó, de rossz tulajdonságaival is. Világváros, amelyben a lelkek könnyen elnemzetietlenednek; főváros, amely nélkül az országnak szinte moccania sem lehet. Márpedig a nemzet fejlődése, erősödése kulturális, gazdasági, történeti alapon is azt kívánja, hogy a főváros mellett legyenek immár nekünk is Firenzeink, Nápolyaink, Velencéink, Müncheneink, Drezdáink és Hamburgjaink – szóval önálló életet élő, mégis a magyar életegységbe tartozó nagyvárosaink saját tájaikkal. A gyászos Trianon is erre figyelmeztetett bennünket.

Ilyen tájkultúra s tájgazdasági élet kialakulására hivatott, történelmi múltjánál fogva is, Kassa, a felvidék centrális fekvésű nagyvárosa, amely Pozsonytól Máramarosszigetig tud vonzást kifejteni. Helyzetéből folyik, hogy a felvidék városainak kultúregyesületei örömmel fogtak össze Kassa felhívására a fenti cél szolgálásában. E felhívásnak, illetve az ezt követő összefogásnak lett eredménye, hogy a kassai Kazinczy Társaság nagy anyagi erőfeszítéssel és áldozattal életre hívta az élni akarásnak, a tájkultúra kialakításának, ápolásának ezt a látható jelét, melyet szeretettel, bizalommal helyezünk minden megértő magyar kezébe, aki az ország fejlődésének új útjait meglátta, és azt a vidéki tájkultúra emelésével szolgálni kívánja. Adja a jó Isten, hogy szándékunkat eredmény kísérje!

Kassán, 1942 Kisasszony napján.

*(Közzéteszi és bevezette:
Bolvári-Takács Gábor)*